

ԸՆԹԵՐՅՈՂԷՆ ՆՕԹԵՐ

ԱՄԱՆՈՐ, ԳԻՐ

Նոր տարուայ նախօրէին, ուսուցիչը դիմեց աշակերտներուն.

– Եկե՛ք ալպով պատրաստենք դպրոցին համար այնտեղ գրի առնենք Նոր տարուայ առթիւ ժողովրդական մաղթանքները խաղաղասիրութեան վերաբերեալ: Դիմեցե՛ք տնեցիներուն, ձեր ազգականներուն ու քարեկամներուն եւ տեղեկացե՛ք, թէ նման ինչ մաղթանքներ գիտեն անոնք: Գուցէ այդպիսի մաղթանքներու հանդպի՛ք ձեր ընթերցած գրքերուն մէջ: Այդ մաղթանքները մենք կարող ենք ուղարկել աշխարհի տարբեր կողմերը ապրող դպրոցականներուն եւ անոնցմէ ալ ստանալ նոյնատիպ մաղթանքներ: Ամէնքը համաձայնեցան գործի անցան: Բանի մը օրեր յետոյ աշակերտները ուսուցչին ներկայացուցին առաջին գրառումները: Ուսուցչին ամենէն շատ դուր եկան հետեւեալ երկու մաղթանքները:

«Մաղթենք, որ Ամանորը խաղաղա-
ռատ, քերտառատ ու լուսառատ ըլլայ եւ
անկատար չբողէ ոչ մէկուն քարի
ցանկութիւնը»:

«Բարի խօսքով պիտի սկսի Նոր
տարին, որպէս զի բոլոր շարունակութիւն-
ները քարի ըլլան»:

Բայց ուսուցիչը կշտամբանքի խօսք
ըսաւ անոր, ով Ամանորը գրած էր երկու
(ամանօր), իսկ Նոր տարին՝ մէկ (նոր
տարի) տառասխալներով:

– Տառասխալը նման է նոր կարուած
շֆեղ հագուստին կպած ցեխի, ըսաւ
ուսուցիչը:

Եկե՛ք մենք ալ մեր դասն սկսինք այդ
տառասխալներէն: Նոր տարի եւ Ամանոր
քառերը կը գրուին մեծատառով: Աշակերտը

սխալած է. Ամանոր քառին ո տառին
փոխարէն գրած է օ, կարծելով թէ ան կապ
ունի օր քառին հետ: Այժմ վերլուծենք
Ամանոր քառի քառը: Ան կազմուած է
ամ-ա-նոր մասերէն: Ամ կը նշանակէ
տարի. ա-ն յօդակապ է. նորն ալ ձեզ
ծանօթ նոր քառն է: Այսպիսով, Ամանոր
կը նշանակէ Նոր տարի: Մեր նախնիները
Նոր տարուան տուած են քանի մը
անուններ. Ամանոր, Նոր տարի,
Նաւասարդ, Տարեգլուխ եւ այլն: Այս չորս
անուններուն մէջ ձեզ անծանօթը
Նաւասարդն է: Բառացի ան եւս կը
նշանակէ Նոր տարի. Նաւ (նոր) ասարդ
(տարի) – Նոր տարի: Աւելցնենք, որ սարդ
արմատը պահպանուած է երիտասարդ
(չափահաս)) եւ աւասարդ (պառաւ կին)
քառերուն մէջ: Աս չպէտք է շփոթել միւս՝
սարդ (հատուածոտանի կենդանի) քառին
հետ: Ոչ բոլոր քառերը նոյն իմաստն
ունին:

Բայց չկարծե՛ք, թէ ամը Ամանոր քա-
ռին սեփականութիւնն է: Հայերէնն՝ ամ
արմատով կազմուած շատ քառեր ունի:
Նախապէս ըսենք, որ ամ կը նշանակէ ոչ
միայն տարի, այլեւ՝ տարիք: Զառամեալ
(խիստ ծեր) քառին միջնամասին ամ
արմատը տարիք կը նշանակէ: Ամ արմատէն
կազմուած է նաեւ ամիկ քառը, որ կը
նշանակէ մէկ տարեկան արու ուլ:

Հայերէնի հին քառերէն է գիրը, որ
կը նշանակէ տառ, գրուածք, գրութիւն,
նամակ, գիրք, մատեան: Մշակոյթին հետ
կապուած որեւէ միտք արտայայտելու
համար գիրը համապարփակ
հասկացութեան դեր կը կատարէ: Մեսրոպ
Մաշտոցը հայերէն այբուրէնը ստեղծեց

405 թուականին: Մաշտոցեան այրուքները կը պարունակէ 36 տառ (մնացած երեքը անկցուած են հետագային): Աշխարհահռչակ լեզուաբան Անթուան Մեյէն այրուքներին մասին գրած է այսպէս. «Ամենքին յայտնի է, որ հայերէն այրուքներին համակարգը գլուխգործոց է: Հայերէնի հնչունական համակարգին ամեն մի հնչիւնը նշուած է յատուկ տառանշանով, եւ համակարգը այնքան լաւ հաստատուած է, որ ան հայ ազգին տուած է հնչիւնական համակարգին վերջնական արտայայտութիւն. արտայայտութիւն մը, որ մինչեւ օրս պահպանուած է առանց որեւէ փոփոխութիւն կրելու, առանց բարեւարման կարիք գգալու, որովհետեւ ան սկիզբէն իսկ կատարեալ է»:

Այրուքէն կամ տառ ըսելու փոխարէն մենք յաճախ կը գործածենք գիրը: Այսպէս, կ'ըսենք՝ Մեսրոպ Մաշտոցն ստեղծեց հայերէն գրերը: Կամ՝ Մաշտոցեան գրերը ամենահզօր գեներ եղած են հայ ժողովրդին ազգային ինքնութիւնը պահելու համար: Գիր արմատէն կազմուած են հետեւեալ բառերը. գրել, գրիչ, վերագրել, գրածն, արագագիր, մեքենագիր, անգիր, ձեռագիր, երկաթագիր, ամսագիր, տպագիր, գրասենեակ, գրավաճառ եւ այլն:

Հիմէն գրիչ կոչուած է այն մարդը, ով արտագրած է պատրաստի քնագիրը:

Այժմ, գրիչ կը կոչուի թանաքով գրելու սարքը: Գրագետ կը կոչուի գրել-կարդալ իմացող մարդը, իսկ արեւմտահայերէնի մէջ գրագետ ըսելով կը հասկցուի նաեւ գրող (գրող արուեստագետ): Գիր բառը կը ստուգաբանեն այսպէս, *ֆերթել*, այսինքն՝ գրել: Մեր հմերը տառերը փորագրած են ֆարերու վրայ, ադոր համար ալ այդ արարողութիւնը կոչուած է *ֆերթել*, *ֆերել*:

Այստեղէն առաջացած է *ֆերթող* բառը, որ կը նշանակէ բանաստեղծ, *ֆերական*, *ֆերականագետ*: *Քերթում* բառը կը նշանակէ գրուածք, ստեղծագործութիւն: Հայ ամենամեծ պատմիչ Մովսէս Խորենացիին տուած են *Քերթողահայր* եւ *պատմահայր* տիտղոսները: Պատմահայր կը նշանակէ ամենամեծ պատմաբանը, *պատմութեան* ամենամեծ գիտակը: *Քերթողահայր* կը նշանակէ մեծ պատմիչ ու գիտնականներու, պատմիչներու եւ գրիչներու հայր:

Հիմա դառնանք ծան արմատին: Ծան կը նշանակէ ֆանչնալ: Ծանուցանել կը նշանակէ իմաց տալ, յայտարարել, ծանօթ, նաեւ գիտակ, տեղեակ (օրինակ, ծանօթ մարդ, ծանօթ վայրեր, եւ այլն), ծանիր՝ ֆանչցիր, վերծանել՝ անծանօթանը մեկնել, բացատրել: Ծանչնալ բառին նախնայն ծ-ն ազդուելով չ-էն վերածուած է ց-ի, եւ ծանչնալը դարձած է ցանչնալ:

ԲԱՌԵՐՈՒ ԽԱՂԵՐ

Ֆրասերէնէ հայերէն Լուսինեան բառարանը ճիշդ է դրած ինչ որ դրած է *aube* ին դիմաց: Թողունք այս բառին նշանակութիւնը իբր եկեղեցական շապիկ: Հոս նկատենք միայն հետեւեալ երկու նշանակութիւնները: *Aube*՝ հայերէն՝ արշալոյս. սա հորիզոնին վրայ

տեսնուած՝ օրուան առաջին լոյսը. ասոր կը յաջորդէ *aurore*՝ արեւագալէ առաջ. հայերէնի մէջ արշալոյսին կը յաջորդէ այգը՝ դարձեալ արեւագալէ առաջ: Այսու հանդերձ - Մալխասեանց է որ կ'ըսէ - բառին ընդարձակումով «այգ» կը գործածուի նաեւ օրուան առաջին ժամերուն

համար (արեւագալէ յետոյ), այգուցի կարգը գերեզմանի վրայ՝ թաղման յաջորդ օրն. վաղը այգուն կու գամ տեսնել գինգ:

Գամֆ հիմա ջրային անիւներու aube-ներուն որոնք հայերէնի մէջ կ'ըսուին փառ (յոգնակի՝ փառեր) կամ թեւ կամ թաթ, բայց նամանաւանդ փառ: Եւ կը նախընտրեմ փառ-աւոր (փառեր ունեցող) անիւ, բայց կը տեսնեմ որ կարելի է ըսել նաեւ թաթաւոր, թաթակիր եւ թեւաւոր: Այս փառերուն վրայ կը հոսեցնեն վերէն ջուր որ կը դարձնէ անիւը որ կ'ըլլայ շարժիչ (moteur, trice), որ իր կարգին կը դարձնէ երկամաքարը որ կ'աղայ ցորենը: Նոյն տեսակ փառեր կը կատարեն բիւ դեր այն նաւերուն վրայ որոնք կը յառաջանան իրենց բովերուն վրայ դարձող անիւներով: Հոս միջանկեալ մ'ընենք. moteur՝ եղածին պէս կը նշանակէ շարժիչ (շարժող), երբեք չվարանիմ հայերէնի մէջ գործածելու «շարժիչ» իբր «moteur». բառը կու գայ բայէն որ է շարժել: Emouvoir ալ որ է յուզել, նոյնպէս շարժում կ'ենթադրէ: Emouvoir եւ յուզել կը գործածուին անելի ներքին հոգեկան շարժումներու համար. բայց փիզիքական տեսանելի շարժումներու համար ալ կընան գործածուիլ. այս առտու լեզբերք գացի, քամին կը փչէր, ջուրերը յուզուած էին. «Տէր, ոչ գոք ունիմ զի յորժամ ջուրքն յուզիցին, արկցէ զիս յաւազանն:»

Պոստան տոլապի ... Զգիտեմ ինչպէ՛ս կոչել այն փոքրիկ դոյլերը որոնք ագուցուած են դարձող շղթային վրայ. երբ դէպի ջուրին մէջ դառնալով կը լեցուին եւ միւս կողմէն վեր կ'ելնեն՝ բերանը դէպի վեր, ապա վերը հորիզոնական դիրք մը

կ'առնեն եւ կը թափեն ջուրը տեսակ մը առուի կամ ջրանցի մէջ, ուրկէ կ'երթայ ոռոգել արտը: Մալխասեանց լուռ է այս մասին: Larousse եւս ոչինչ կը յայտնէ այս առընչութեամբ, «aube»ի բացատրութեանց մէջ: Եւ անգամ մը ֆրանսայի մէջ տեսած եմ, պատահմամբ, «պոստան տոլապի», եւ զարմացած եմ - նման էր յամենայնի Պոլսոյ մէջ եղածներուն: Պոստան տոլապի ըսելու համար կա՞յ հայերէն բառ՝ չեմ գիտեր, եթէ չկայ՝ կարծեմ որ շատ յարմար էր ըսել ջրհան անիւ, բայց ոչ՝ ջրանիւ կամ ջուրի անիւ, զի այսպէս կընայ կոչուիլ ամէն անիւ որ ջուրի մէջ կամ ջուրով կը դառնայ. roue hydraulique:

Մալխասեանց կը սովորեցնէ ինձ հետեւեալները եւս.-

1.- «Փառատրական մեղեդի, գոր կ'երգեն նախատօնակներուն, եւ ուրիշ կցորդներ: Կիրակամտի եւ այլ տօներու փառեր: «Լոյս գուարթը» փառ մըն է:

2.- Բարակ մաշկ, թաղանթ, ինչպէս այն որ կը պատէ սոխի գլուխը եւ սոխի ամէն մի խաւը: Հակիթը պատած է փառով մը որ կը գտնուի կնեպին ճիշդ տակը եւ կնեպին փակած. ընդհանրապէս կ'ելնէ կնեպին հետ, բայց երբեմն ալ չելներ, եւ պէտք է գտնուի հանել զայն, ինչ որ կը դժուարացնէ գործը:

3.- Աչի վրայ գոյացող բարակ սպիտակ թաղանթ որ կը խանգարէ տեսողութիւնը. փառը կտրել տուաւ եւ հիմա լաւ կը տեսնէ: Ֆրանսերէնի մէջ գաղարագդ ըսուածը: Ուրեմն այսուհետեւ չըսեմք՝ «Կուռնելիոսի աչիին վարագոյր է իջեր», այլ՝ փառ է իջեր կամ գոյացեր:

4.- Փառ = կախովի կողպէք: Մինչեւ հիմա եւ կախիկանք կ'ըսէի:

վ. ն.